

УДК 658.1

Тимошик М.М.
викладач кафедри промислового маркетингу
Тернопільського національного
технічного університету імені Івана Пулюя

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

АНОТАЦІЯ

У статті проведено аналіз наявних видів ризиків діяльності промислового підприємства, їх згруповань та видової приналежності, що дало змогу виокремити їхні основні переваги та обмеження, які стали основою для розроблення власної класифікації, застосування якої може бути використано під час дослідження методів та підходів до управління ризиками промислового підприємства.

Ключові слова: ризики, види, класифікація, підприємство, підхід.

АННОТАЦИЯ

В статье проведен анализ существующих видов рисков деятельности промышленного предприятия, их групп и видовых принадлежностей, что дало возможность выделить их основные преимущества и ограничения в использовании, которые стали основой для разработки собственной классификации, применение которой может быть использовано при исследовании методов и подходов к управлению рисками промышленного предприятия.

Ключевые слова: риски, виды, классификация, предприятие, подход.

ANNOTATION

The article analyzes the existing types of risks of industrial enterprises, their groups and species, which made it possible to identify their main advantages and limitations in use, which became the basis for developing their own classification, the use of which can be used in the study of industrial risk management methods and approaches enterprises.

Key words: risks, types, classification, enterprise, approach.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективність управління ризиками промислового підприємства визначається в тому числі деталізованістю інформації, що поступає для обробки та прийняття на цій основі управлінських рішень. Деталізованість інформації про ризики включає в себе інформацію щодо походження ризиків, джерел їх виникнення, видів, груп, до яких їх можна віднести, класифікаційних ознак, властивостей, чинників впливу залежно від встановленого виду ризику та ін. Багатоспрямованість сучасної діяльності промислових підприємств породжує велику кількість ризиків, які мають прямий чи прихований вплив на процес та результат діяльності підприємств. Тому встановлення їх видів та класифікаційної приналежності є актуальним завданням як із позиції теорії, так і з позиції практики. Про відсутність єдиної універсальної класифікації ризиків свідчить велика кількість наукових праць із даної тематики, аналіз яких дасть змогу виділити найбільш значущі види ризиків та доповнити їх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У роботах вітчизняних науковців [1–9] піднімалися питання стосовно визначення видів ризиків та їх класифікацій-

них ознак, проте сьогодні питання розроблення класифікації ризиків саме діяльності промислових підприємств, позбавленої надлишкового інформаційного навантаження та простоти в застосуванні, залишається відкритим.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є проведення аналізу наявних видів та класифікацій ризиків промислового підприємства, визначення найбільш застосовуваної з позиції практики діяльності підприємств класифікації ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. П. Грабов пропонує розділяти види ризиків так [1]:

- виробничий ризик, пов'язаний з імовірністю невиконання фірмою своїх зобов'язань за контрактом чи договором із замовником;
- фінансовий (кредитний), пов'язаний із невиконанням фірмою своїх фінансових зобов'язань перед інвестором у результаті використання для фінансування діяльності фірми боргу;
- інвестиційний ризик, пов'язаний із можливим знеціненням інвестиційно-фінансового портфеля, який складається як із власних, так і купованих цінних паперів;
- ринковий ризик, пов'язаний із можливим коливанням ринкових процентних ставок як власної національної грошової одиниці, так і іноземних курсів валют [1].

У цьому разі центром уваги автора були фінансові ризики та їхні основні підвиди, що притаманні комерційній та фінансовій діяльності підприємства. Виокремлення саме фінансових ризиків як головних установлює обмеження на врахування впливу інших видів ризиків на процес функціонування підприємства в ринковому середовищі.

І. Балабанов запропонував загальну класифікацію ризиків, розділивши її на дві великі групи ризиків [2]:

1. Чисті ризики, до яких належать: природно-натуральні; екологічні; політичні; транспортні; комерційні (майнові, виробничі, торгові).
2. Спекулятивні ризики, до яких належать: частина комерційних ризиків; фінансові; інвестиційні ризики; ризики, пов'язані з купівельною здатністю грошей.

На нашу думку, таке узагальнення ризиків є малоінформативним у плані деталізованості, що несуть ці групи ризиків, що, своєю чергою, матиме вплив на низький рівень ефективності управлінських рішень, прийнятих на цій основі.

Я.І. Єлейко, О.І. Єлейко, К.Є. Раєвський пропонують таку класифікацію ризиків та їх підвидів [3]:

1. за масштабом впливу: глобальний; локальний;

2. за аспектами (сферами): соціальний; економічний; юридичний; політичний; медикобіологічний;

3. за мірою ризиконасиченості рішень (за рівнем втрат): мінімальний; середній; оптимальний; максимальний; критичний; катастрофічний;

4. за типами: раціональний (обґрунтований); нераціональний (необґрунтований); авантюрний (азартний);

5. за часом (моментом) прийняття ризикованих рішень: випереджувальний; своєчасний; запізнілий;

6. щодо ситуації: невизначені (на умовах невизначеності); конкурентні (на умовах конфлікту чи конкуренції);

7. за видами: виробничий; фінансовий; інвестиційний; ринковий; портфельний [3].

У цьому разі автори зробили спробу класифікувати якомога більше видів ризиків, притаманних виробничій діяльності підприємства, проте ця класифікація не є повною, але може виступати базою для визначення більшої кількості інших видів ризиків та джерел їх походження.

Це, зокрема, простежується у роботі І. Івченко, де пропонуються такі види ризиків [4]:

1. за родом небезпеки: техногенні; природні; змішані;

2. за характером діяльності: підприємницькі; фінансові; комерційні; інвестиційні; промислові; професійні;

3. за природою об'єктів: майнові; ризики спричинення збитків життю і здоров'ю громадян;

4. за характером обліку ризику: внутрішні; зовнішні;

5. за часом виникнення: короткострокові; постійні;

6. за часом дії: ретроспективні; поточні; перспективні;

7. за характером наслідків: чисті; спекулятивні;

8. за ступенем: допустимі; критичні; катастрофічні.

Продовжує доповнювати розглянуті класифікації С. Ілляшенко, який поділяє ризики так [5]:

1. за сферами прояву: економічний; політичний; екологічний; соціальний; технологічний тощо;

2. за видами діяльності: ресурсний; виробничий; фінансовий; інноваційний; інвестиційний; маркетинговий; транспортний;

3. за джерелами виникнення: систематичний, або ринковий; несистематичний;

4. стосовно самого ризику: ризик активної діяльності; ризик пасивного очікування;

5. за відношенням джерел ризику до підприємства: внутрішній; зовнішній;

6. за природою ризику: господарський ризик; ризик, пов'язаний із природою людини;

ризик, спричинений діями природних чинників; ризик форс-мажорних обставин тощо;

7. за ступенем обґрунтованості рішень або дій: виправданий; невинуватий.

Більше з управлінського погляду, а саме функцій управління, здатних зробити ризик керованим, розглядає види ризиків О. Устенко, яка розподіляє ризики за такими видами [6]:

1. за зв'язком із підприємницькою діяльністю: підприємницький; непідприємницький;

2. за рівнем виникнення: фірмовий; галузевий; міжгалузевий; регіональний; державний; світовий;

3. за причинами виникнення: невизначеність майбутнього; нестача інформації; суб'єктивні дії;

4. за реалізацією ризиків: реалізовані; нереалізовані;

5. за адекватністю часу прийняття рішень про реагування на реалізацію ризиків: попереджувальні поточні; запізнілі;

6. за групою, яка аналізує ризик і приймає рішення про дії у разі реалізації: індивідуальне рішення; групове рішення;

7. за масштабом впливу: одноосібні; багатоосібні;

8. за можливістю прогнозу: прогнозовані; частково прогнозовані; не прогнозовані;

9. за ступенем впливу на діяльність: негативні; нульові; позитивні.

Даний розподіл ризиків можна застосувати під час розроблення методів та підходів до управління ризиками, а саме в частині їх оцінки та прогнозованості, тому, на нашу думку, запропонована О. Устенко класифікація може бути далі доповнена в розрізі керованості ризиків у процесі здійснення діяльності підприємством.

Акцентує увагу на різновидах ризиків у процесі функціонування підприємства та їх впливу на результати діяльності І.В. Чупріна, якою ризики згруповано так [7]:

1. Фінансово-економічні ризики:

– нестійкість попиту: проявляються у вигляді падіння попиту зі зростанням цін;

– поява альтернативного продукту: породжує зниження попиту на продукцію підприємства;

– зниження цін конкурентами: зумовлює поступове зниження цін підприємством – виробником продукції;

– збільшення обсягу виробництва у конкурентів: може проявитися у вигляді скорочення обсягів продажу або зниження цін підприємством – виробником продукції;

– зростання податків: має прямий вплив на зменшення чистого прибутку;

– скорочення платоспроможності споживачів: зумовлює зниження обсягів продажу та споживання продукції підприємства-виробника;

– зростання цін на сировину, матеріали, перевезення: має прямий вплив на зниження прибутку через зростання цін та збільшення постійних витрат підприємства;

– залежність від постачальників: відсутність альтернатив робить підприємство вкрай уразливим через монопольне становище постачальників сировини, матеріалів;

– зниження прибутку через зростання цін;

– дефіцит оборотних коштів: збільшення розміру кредитів, позик, інших залучених коштів часто на невигідних для підприємства умовах.

2. Соціальні ризики:

– труднощі з набором кваліфікованої робочої сили: збільшення витрат на комплектування кадрами та спеціалістами з необхідною кваліфікацією;

– загроза страйку: штрафи за порушення договорів, зростання невдоволення в колективі, напруженої атмосфери;

– відношення місцевої влади: додаткові витрати на виконання їхніх вимог;

– недостатній рівень заробітної плати: висока текучість кадрів, зниження продуктивності;

– недостатня кваліфікація кадрів: зниження ритмічності, зростання бракованих виробів продукції, збільшення числа аварій на виробництві;

– соціальна інфраструктура: зростання невиробничих витрат на нематеріальне заохочення працівників підприємства.

На нашу думку, недоречно звужувати масштаб видів та проявів ризиків підприємства до фінансово-економічних та соціальних, як було запропоновано в роботі І.В. Чупринової, що унеможлиблює розгляд таких важливих видів ризиків, як виробничий, кадровий, конкурентний, ринковий та ін.

Більш доречною, на нашу думку, є класифікація ризиків, запропонована в роботі Н.Ю. Подольчака, де автором зроблено спробу згрупувати основні види ризиків промислового підприємства та їх підвиди так [8]:

1. Ризики зовнішнього середовища:

– економічні;

– соціальні;

– політичні;

– адміністративно-законодавчі;

– природно-екологічні;

– науково-технічні.

2. Ризики внутрішнього середовища:

– ресурсні: фінансовий ризик, ризик персоналу, матеріальний ризик, інформаційний ризик, енергетичний ризик;

– виробничо-господарські: технічний ризик, технологічний ризик, інноваційний ризик, майновий ризик;

– комерційні: маркетинговий ризик, торговельний ризик, транспортний ризик.

Дана класифікація охоплює найбільш поширені в діяльності промислового підприємства види ризиків, а групування ризиків на ризики внутрішнього та зовнішнього середовища може бути використано під час розроблення власної класифікації видів ризиків.

Аналогічну спробу було зроблено О.М. Петуховою, де авторка виділила такі ризики, що при-

таманні діяльності промислового підприємства в процесі впровадження проектів розвитку [9]:

1. Ризики, викликані проведенням НДДКР і пробним запуском, або технологічні:

– негативні результати НДДКР;

– провал випробувань;

– невідповідність технічного рівня виробництва вимогам інновації.

2. Ризики, пов'язані з виробництвом:

– вихід із ладу обладнання;

– зриви в матеріально-технічному постачанні.

3. Ризики маркетингу:

– неправильна оцінка споживчих переваг;

– невдале позиціонування товару;

– проблеми з «неймінгом», реєстрацією торгової марки.

4. Ризики фінансування інноваційного проекту:

– недооцінка проектних витрат;

– інфляційні процеси;

– кризові процеси в економіці;

– збільшення витрат.

5. Ризики кадрового забезпечення:

– недостатня кваліфікація персоналу;

– плінність кадрів;

– опір змінам із боку персоналу.

6. Ризики системи організації й управління:

– значні трансакційні витрати;

– некваліфікований менеджмент;

– проблеми всередині колективу;

– невиконання доручень і домовленостей;

– збоїв в роботі постачальників тощо.

7. Правові ризики:

– порушення прав інтелектуальної власності;

– проблеми ліцензування і сертифікації.

8. Інформаційні ризики:

– витік інформації;

– збоїв в роботі інформаційних систем тощо.

9. Екологічні ризики:

– загроза екологічній безпеці у зв'язку з реалізацією інноваційного проекту.

Таким чином, на основі проведеного аналізу існуючих наукових робіт із дослідження видів ризиків, їх груп та класифікацій зроблено висновки про необхідність розроблення власної класифікації ризиків, яка б відрізнялася від наявних універсальністю застосування та була адаптована під реалії практики ведення виробничо-господарської діяльності промислових підприємств у сучасних умовах і стан національної економіки країни та промислового сектору.

На нашу думку, основною вимогою відбору таких видів ризиків, що увійдуть у класифікацію, обов'язково має бути здатність їх вимірювати та оцінювати в якісному та кількісному аспектах. Для простоти розуміння та виключення надмірного інформаційного навантаження, слідуючи думки, запропонованої в роботі Н.Ю. Подольчака [8], на нашу думку, доцільно розподілити ризики на ризики внутрішнього та зовнішнього середовища.

1. До ризиків зовнішнього середовища будуть відноситися:

- ринкові ризики;
- ризики, пов'язані з діяльністю конкурентів: зменшення цін на продукцію, розширення частки ринку, випуск нових видів продукції, впровадження нових технологій виробництва;
- ризики, пов'язані з діяльністю державної влади: політичні ризики, економічні ризики, зовнішньоекономічні ризики, нормативно-правові ризики;
- ризики, пов'язані з ринком праці: збільшення середньої заробітної плати по галузі, скорочення пропозицій трудової сили на ринку праці, розбалансованість попиту та пропозиції робочої сили;
- ризики, пов'язані із залученням інвестиційного капіталу: відтоки інвестицій із країни, непривабливі умови залучення інвестицій у діяльність підприємства;
- ризики, пов'язані з науково-технічним прогресом: швидкість розповсюдження інновацій, нових засобів виробництва.

2. До ризиків внутрішнього середовища мають належати:

- ризики, пов'язані з комерційною діяльністю підприємства: зрив контрактів, невиконання плану продажів, відтік замовлень, зсув термінів оплати замовлень, складність в укладанні договорів на поставку;
- ризики, пов'язані з виробничою діяльністю підприємства: поломка обладнання, вихід зі строю технологічної лінії, складність у проведенні ремонту обладнання, складність у транспортуванні зламаної устаткування до місця ремонту та пошуку комплектуючих запчастин, проблеми, пов'язані з упровадженням нового обладнання в існуючий технологічний процес, моральне та фізичне старіння обладнання;
- ризики, пов'язані з кадровою діяльністю підприємства: недостатня кваліфікація працівників, плинність кадрів, шпідонаж працівників на користь підприємств-конкурентів, страйки, знецінення іміджу підприємства в уяві інших працівників, усвідомлене знешкодження обладнання та майна підприємства, відсутність мотивації та прагнень до професійного зростання;
- ризики, пов'язані з матеріальним забезпеченням діяльності підприємства: зриви поставок матеріалів, сировини, збільшення цін на постачання, відсутність альтернативних поставальників, високий рівень браку в матеріалах та сировині, що постачається, змінення умов постачання за термінами за способами оплати;
- ризики, пов'язані з управлінською діяльністю підприємства: невірне бачення перспективи та напрямів розвитку, високий рівень бюрократії на підприємстві, тривалість узгодження та прийняття управлінських рішень, авторитаризм, недостатня кваліфікація для розроблення стратегічних завдань та планів їх досягнення;
- ризики, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства: недостатня кількість обігових коштів, неефективність розміщення інвестицій,

висока кредиторська заборгованість, розбалансованість активів та пасивів підприємства;

- ризики, пов'язані з інформаційною безпекою підприємства.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, проведений аналіз існуючих видів ризиків та їх згрупувань дав змогу виокремити їхні основні переваги та обмеження, що стали основою для розроблення власної класифікації, яка буде використана під час дослідження методів та підходів до управління ризиками промислового підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грабовый П.Г., Петрова С.Н., Полтавцев С.И. Риски в современном бизнесе. М.: Аланс, 1994. 200 с.
2. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент. М.: Финансы и статистика, 1996. 205 с.
3. Слейко Я.І., Слейко О.І., Раєвський К.Є. Інвестиції, ризик, прогноз. Львів: Львівський банківський інститут Національного банку України. 2000. 176 с.
4. Івченко І.Ю. Економічні ризики: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 304 с.
5. Ілляшенко С.Н. Господарський ризик і методи його вимірювання. Суми: Мрія-1 ЛТД, 1996. 220 с.
6. Устенко О.Л. Теория экономического риска: монография. К.: МАУП, 1997. 164 с.
7. Чуприна І.В. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності. Збірник наукових праць ВНАУ. 2012. № 4(70). С. 187–194.
8. Подольчак Н.Ю. Управління та зниження рівня ризиків енергозабезпечення підприємств: монографія. Львів: Міські інформаційні системи, 2011. 258 с.
9. Петухова О.М., Сілакова Г.В. Управління ризиками інноваційної діяльності. URL: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10155/1/15.pdf>.

REFERENCES:

1. Grabovyy P.G., Petrova S.N., Poltavtsev S.I. (1994), Risks in modern business, M.: Alans, pp. 200.
2. Balabanov I.T. (1996), Risk management, M.: Finance and Statistics, pp. 205.
3. Yeleyko Ya.I., Yeleyko O.I., Raevsky K.Ye. (2000), Investments, risk, forecast, Lviv Banking Institute of the National Bank of Ukraine, 2000, 176 p.
4. Ivchenko I.Yu. (2004), Economic Risks: A Manual. K.: "Center for Educational Literature", pp. 304.
5. Ilyashenko S.N. (1996), Economic risk and methods of its measurement. Sumy, "Mriya-1" LTD., pp. 220.
6. Ustenko O.L. (1997), Theory of Economic Risk: Monograph, K.: MAUP, pp. 164.
7. Chuprina I.V. (2012), Concept and classification of risks in entrepreneurial activity. Collection of scientific works of VNAU. No. 4 (70), pp. 187-194.
8. Podolchak N. Yu. (2011), Management and reduction of the level of risks of energy supply of enterprises: a monograph, Lviv, City Information Systems, pp.258.
9. Petukhova O.M., Silakova G.V. (2016), Risk Management for Innovation [Electronic Resource]. Access mode: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10155/1/15.pdf>

Tymoshyk M.M.*Lecturer at Department of Industrial Marketing,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University*

CLASSIFICATION OF RISK TYPES OF ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The effectiveness of the management of the risks of an industrial enterprise is determined, including the detailing of the information coming to the processing and adoption of management decisions on this basis. The detail of information about risks includes information on the origin of risks, sources of their occurrence, types, groups to which they can be classified, classification characteristics, properties, factors of influence depending on the established type of risk, etc. The multidirectionality of the modern activity of industrial enterprises generates a large number of risks, which have a direct or hidden influence on the process and result of enterprises.

The article analyses the existing types of risks of industrial enterprises, their groups and species, which made it possible to identify their main advantages and limitations in use, which became the basis for developing their own classification, the use of which can be used in the study of industrial risk management methods and approaches enterprises.

Thus, the analysis of existing types of risks and their groupings allowed distinguishing their main advantages and limitations, which became the basis for the development of its own classification, which will be used further in the study of methods and approaches for managing the risks of an industrial enterprise.